

Бібліотека — координатор діяльності, спрямованої на профілактику насильства щодо підлітків

У статті охарактеризовано роль бібліотеки як координатора діяльності, спрямованої на профілактику насильства щодо підлітків, досліджено різні види його проявів.

Ключові слова: бібліотека, Всесвітня декларація прав дитини, проблема насильства щодо дітей і підлітків.

Закон України "Про загальну і середню освіту" одним із головних визначає завдання захисту неповнолітніх від різних форм насильства в контексті Всесвітньої декларації прав дитини. Ці ж завдання визначені й Державними стандартами середньої освіти. Резолюція, ухвалена 57-ю сесією Генеральної Асамблеї ООН (березень 2004 року) також піднімає питання про проведення досліджень проблеми насильства щодо дітей [6].

Загальновідомо, що проблема ця дуже актуальна. Її вирішення потребує комплексного підходу. Серед дієвих механізмів профілактики насильства щодо підлітків — бібліотеки, які координують діяльність у цьому напрямі, формують її інформаційно-комунікаційну підтримку.

Проблемі профілактики насильства щодо підлітків присвячено ряд досліджень. Ще раз зазначимо, що особливу роль у цьому відведено бібліотекам України, нагадаємо, що їх у нашій країні більше 40 тисяч. Саме в них зосереджено багато нової, корисної інформації як для підлітків, так і для дорослих, ознайомлення з якою сприятиме зменшенню проявів насильства у нашому суспільстві. Крім того, у книгозбірнях є й чимало літератури, в якій висвітлюється досвід профілактики цього соціального зла.

Явище насильства багатопланове, ця проблема відображається у різноманітних семантичних аспектах відповідного поняття: духовних, філософсько-етичних, юридичних, соціологічних, соціально-економічних, соціально-психологічних, індивідуально-психологічних, психічних, медико-біологічних, педагогічних.

Філософсько-етичні аспекти насильства, за визначенням М. Кінга, Е. Моріна, Л. Толстого, Г. Уелса, Г. Феллмана, пов'язані з осмисленням та наповненням змістом таких понять, як "справедливість", "рівність", "воля", "свобода". Так, якщо вважати, що смисл власне людського існування будується на філософському понятті "свобода волі", то питання про спосіб суспільного співіснування стикається з протиріччям суспільного та індивідуального, яке не повною мірою розв'язане. Безперечно, у суспільстві існують певні норми і правила, дотримуватись яких повинні всі члени, що, у свою чергу, призводить до певної форми насильства суспільства над індивідумом. Це ж стосується і механізму розв'язання протиріччя між свободою і необхідністю: елемент насильства наявний у забезпеченні будь-якої необхідності. Отже, на духовному, філософсько-етичному рівнях постає питання не про насильство як таке, а про зміст, межі та форми самого насильства: де саме і хто має застосувати силу і задля яких цілей? На превеликий жаль, це питання не вирішене, що спричиняє соціальні конфлікти. Війни і на початку третього тисячоліття є супутником людської цивілізації.

На думку С. Бородіна, К. Вільсона, В. Кудрявцева, Ю. Кудрявцева, Е. Мушинського, В. Нерсисяна та інших, багато коренів насильства криється у структурі недосконалих соціальних механізмів. Суспільство не може регулюватись без соціального механізму влади. Вона ж певною мірою є формою насильства. Навіть демократичні механізми влади передбачають підпорядкування меншості волі більшості. Питання розбудови демократії в усіх її проявах є, передусім,

питанням про зменшення вольового тиску на людину з боку влади, збагачення форм індивідуального самовираження. На соціальному рівні утворились соціальні феномени: нація, етнос, культура, сім'я тощо. Ці соціальні утворення певні форми насильства теж використовують для підтримки власної автентичності. У межах соціальної культури підтримуються стиль і характер взаємодій у групах. Так, до певного часу вважалось цілком необхідним застосування силових засобів покарання у вихованні дитини в сім'ї, насильство при розв'язанні певних сімейних проблем (з'ясування стосунків між чоловіком і жінкою) тощо. Такий самий характер має стереотипія своєрідно самовиправданого насильства національно-етнічного екстремізму, радикальних релігійних фанатиків тощо.

Насильство має і соціально-економічні аспекти. Шляхи економічного зростання в умовах ринку передбачають важкий тягар своєрідного насильства конкуренції. Конкуренція, примушуючи жити за своїми законами, з одного боку, сама є насильником, з іншого — може стати умовою для насильницьких руйнівних дій тих, хто не витримав її тиску. В такому випадку низький економічний рівень є вагомим чинником, що провокує виникнення злочинності і насильства в суспільстві [8].

Насильство є і соціально-психологічним явищем. Нерозв'язані суспільством та особистістю проблеми соціалізації, самоствердження, ідентифікації породжують відповідні соціально-психологічні явища: маргінальні форми самовираження і самоствердження, парадоксальну ідентифікацію — епатаж, радикальні, кримінальні, маргінальні групи, десоціалізацію особистості тощо.

На індивідуально-психологічному рівні з'ясування природи насильства переважно стосується питань егоцентризму, самооцінки, самоконтролю та саморегуляції, інтелекту та соціальної рефлексії, проблем специфічних вад особистісного розвитку — акцентуацій. За даними вибіркового дослідження психологів А. Белкіна, Д. Гришина, Т. Драгунової, Н. Михайлової, Т. Румянцевої, Т. Сафонові, Л. Семенюк, доведено, що психічними аспектами насильства є питання про взаємозв'язок активності, реактивності й агресії; проблеми фрустрації потреб і психологічного захисту; проблеми типів вищої нервової діяльності і особливостей емоційного розвитку індивідуума тощо [9].

На думку лікарів Ю. Антоян, Б. Ворника, С. Познякової, А. Ткаченко, до найгостріших медико-біологічних аспектів насильства можна віднести генні механізми агресії та насильства, проблеми нейрогуморальної регуляції, статевого розвитку і статевої диференціації тощо.

Явище насильства відображається і на інституті виховання. Як запобігти формуванню насильницьких рис особистості, яке ставлення до насильства як явища, чи може сама система виховання використовувати насильницькі засоби впливу на вихованців тощо? Проблему насильства потрібно розв'язуватись системно, з урахуванням зазначених рівнів. Насильство є, до певної міри, природним соціальним феноменом як з боку суспільства, так і з боку формування особистості: соціальна система не уникне певних форм насильства при саморегуляції, а особистість, важливим компонентом розвитку якої є соціально-ціннісна природа її активності, дозріває при формуванні механізму внутрішнього контролю і "насильства" — совісті, честі, волі.

На сучасному етапі в соціально-педагогічних дослідженнях недостатньо уваги приділяється вивченню процесу орієнтації педагогічних колективів на запобігання проявів насильства в освітньому середовищі. Концепція такого підходу базується на гуманістичних засадах, в основі яких ле-

жать завдання захисту дитини, надання їй допомоги у запобіганні та подоланні всіляких форм насильства. Бібліотека — авторитетний, стабільний соціальний інститут. Вона не тільки здійснює відбір, кумуляцію, аналітико-синтетичне опрацювання, зберігання, а й забезпечує суспільство інформацією, потрібною для втілення в життя цієї концепції.

Насильство стало невідкладною проблемою сьогодення як гостре соціальне явище. Спираючись на знання в галузі філософії, психології, соціології, педагогіки, медицини, юриспруденції з цього питання — а інформацію такого роду можна отримати у бібліотеках — насильство ми розуміємо як дії, або бездіяльність, які використовуються примусово однією стороною стосовно іншої, з метою фізичного, психічного, сексуального задоволення.

Як свідчить практика, підлітки — найвразливіша і найнезахищеніша категорія людей, які піддаються насильству як з боку дорослих, так і своїх однолітків. Згідно з дослідженнями І. Грабської, Ф. Думко, Н. Зинов'євої та Н. Михайлової, насильство над дітьми обумовлюють певні соціальні та культурні умови: відсутність у суспільній свідомості чіткої оцінки фізичних покарань; низька правова грамотність населення; недостатнє розуміння суспільством насильства як соціальної проблеми; відсутність ефективної превентивної політики держави; недосконале законодавство; демонстрація насильства через засоби масової інформації.

Першочерговим завданням нашого констатувального дослідження стало визначення стану проявів насильства залежно від його видів: фізичного та психічного (емоційного). Експериментальною базою був визначений загальноосвітній навчальний заклад № 269 м. Києва. Всього експериментом було охоплено 193 учні підліткового віку.

Ми запропонували підліткам відповісти на запитання: "Чи має місце в Україні жорстоке ставлення до дітей?" (табл. 1).

Таблиця 1

Відповіді підлітків щодо наявності в Україні жорстокого ставлення до дітей (у відсотках)

Відповіді	Хлопці	Дівчата
Так	56	69
Ні	19	13
Не знаю	14	12
Немає відповіді	11	6

Як бачимо з табл. 1, більшість підлітків, як хлопців, так і дівчат засвідчили факт виявів щодо них насильства. 63% опитаних неповнолітніх підтвердили наявність жорстокого ставлення до дітей. Тільки 16% респондентів заперечили існування такого явища. Водночас, 21% було важко відповісти на це запитання (13% обрали відповідь "не знаю" та ще 8% взагалі нічого не відповіли). 69% опитаних дівчат та 56% юнаків вважають, що жорстоке поводження має місце. Варто зазначити, що з подорослішанням респондентів не значно, але збільшується частка таких, які переконані у наявності цього негативного явища: 41% серед 14- та 15-річних, 42% — 16-річних, 43% — 17-річних. Крім цього,

підліткам було запропоновано дати відповідь на запитання: "Чи зазнавали ви жорстоких дій або знущань з боку оточуючих (кого саме)?" (табл. 2).

Таблиця 2

Відповіді підлітків щодо жорстоких дій або знущань з боку оточуючих (у відсотках)

Особи з оточення підлітків	Хлопці	Дівчата
Батько або вітчим	34	28
Мати або мачуха	23	26
Старші брати та/або сестри	42	39
Ватажки та члени дитячих угруповань	56	53
Працівники міліції	11	7
Вчителі	23	16
Незнайомі ровесники	27	21
Незнайомі дорослі	38	42
Однокласники	16	12
Учні старших класів школи	26	17

Як видно з табл. 2, підлітки найбільше піддавались жорстоким діям з боку ватажків та членів дитячих угруповань (серед них, хлопці — 56%, дівчата — 53%). Найменше постраждали підлітки від працівників міліції (хлопці — 11%, дівчата — 7%).

Серйозною загрозою для повноцінного формування особистості дитини стало насильство дорослих щодо дітей. За оперативними даними Міністерства внутрішніх справ України, упродовж 2003 р. працівниками органів внутрішніх справ викрито понад 3,5 тис. випадків утягування дорослими неповнолітніх у злочинну діяльність. Серед них 13%, або 450 осіб, які змушували чи втягували дітей до заняття жебрацтвом; 1%, або 41 особа, — схилили неповнолітніх до вживання одурманюючих засобів; близько 3,5%, або 121 особа, — примушували до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин чи їхніх аналогів.

Зважаючи на те, що кожна зі складових насильства характеризується, у свою чергу, багатьма показниками, ми обмежимося аналізом окремих, на наш погляд, найбільш показових і узагальнених.

Фізичне насильство — досить розповсюджене явище у нашому суспільстві. Найчастіше зустрічаються такі випадки: побиття дитини; кидання у неї предметів; смикання за волосся, щипання, дряпання; фізичне перешкоджання дитині при спробі вийти з приміщення; залишення її наодинці в небезпечних місцях; штовхання, ляпаси; ненадання допомоги при нещасних випадках; відмовлення у допомозі хворій дитині; перешкоджання їй сну вночі. Звичайно, у чистому вигляді фізичного насильства практично не буває, оскільки воно супроводжується психічними травмами дитини.

Узагальненими показниками фізичного насильства можуть бути: побиття дитини; смикання за волосся, щипання, дряпання; штовхання, ляпаси.

З метою визначення наявності фізичного насильства серед підлітків було проведено опитування, результати наводяться у табл. 3.

Таблиця 3

Основні прояви фізичного насильства щодо підлітків (у відсотках)*

Форми прояву насильства	З боку			
	вчителів	батьків, рідних	шкільного оточення	"вулиці"
побиття дитини	2	35	27	23
смикання за волосся, щипання, дряпання	3	19	12	8
штовхання, ляпаси	7	27	34	31
Усього	12	81	73	62

* У переліку видів насильства кожен відзначав, здебільшого, не один, а декілька показників, тому загальний не зводився до 100 відсотків.

Як видно з табл. 3, 81% дітей піддаються фізичному насильству батьків, рідних, 12% — вчителів, 73% — шкільного оточення і 62% — "вулиці".

Слід зважити на те, що один і той самий підліток може піддатися насильству і з боку батьків, і з боку вчителів, однолітків тощо. Як виявилось, такий високий ступінь прояву фізичного насильства зумовлений багатьма чинниками. Батьки по-різному ставляться до виховання своїх дітей: одні прагнуть до фізичних розправ, штовхань, залякувань, оскільки самі піддавалися у дитинстві такому самому тиску; у інших просто відсутні елементарні моральні підвалини, належна освіта та культурний рівень, що призводить до одностороннього сприйняття батьківських обов'язків. Вони приймають авторитарний стиль виховання. Багато сімей неблагополучних, де панують алкоголь, наркотики, дітей там б'ють через те, що немає грошей на їжу, спиртне, наркотичні речовини.

Експеримент засвідчив, що до 12% підлітків вчителі застосовують фізичне насильство: стусани на перервах, а іноді й на уроках, штовхання, смикання за волосся, щипання, кидання предметами (м'ячем, лінійками, ключами, ручками, крейдою). Такі педагоги дотримуються авторитарного стилю керівництва, вони роздратовані маленькою зарплатнею, у них негаразди в сім'ї, конфлікти з адміністрацією школи, професійний рівень теж у них невисокий. Їм не місце в школі.

Аналіз даних показав, що 73% дітей піддаються фізичному насильству з боку шкільного оточення. Важливо відзначити, що школа, на думку дітей, є тим місцем, де вони найчастіше відчувають жорстоке ставлення та знущання (вчителів, однокласників, дещо меншою мірою — учнів старших класів). Майже половина учнів 5—8-х класів за останній рік потрапляли в бійку, зокрема чотири і більше разів — 11,4% учнів 5-х, 10,3% — 7-х і 9,2% учнів 8-х класів. Аналіз свідчить: чим молодший підліток, тим частіше він стикається з насильством, як психічним, так і фізичним.

Результати опитування та спостереження засвідчили, що підлітки особливо жорстокі один до одного на перервах: штовхаються, влаштовують бійки, псують одяг, повертаючись до класу з синцями, подрапинами на тілі. Ми встановили той факт, що діти курять коноплі, вживають алкогольні напої, нюхають синтетичні речовини, які призводять до ще більшого прояву агресивних, насильницьких дій.

62% дітей піддаються фізичному насильству на "вулиці". Їх б'ють, ображають, відбирають гроші, інші речі — сусіди, незнайомі дорослі, старшокласники. Підлітки особливо незахищені від нападів бездомних людей, бездоглядних дітей у під'їздах, ліфтах, інших малолюдних місцях.

Дослідження проявів психічного (емоційного) насильства показали, що воно найважче розпізнається, оскільки проявляється як ізольовано, так і в сполученні з іншими формами.

Прояви психічного насильства можна виявити за такими показниками: залякування, погрози; постійна критика, образи, глузування; нехтування проблемами дитини.

Найчастіше до форм психічного (емоційного) насильства відносять:

- неодноразовий грубий психічний вплив, що викликає у дитини психічну травму; похмурість, відмова від обговорення проблеми; тероризування, тобто кількаразова образа дитини словами і формування стабільного почуття страху; підтримання постійної напруги, залякування, погрози; залякування покаранням ("Це одна погана оцінка або чергова витівка в школі, і я візьмусь за ремінь");
- відкрите неприйняття і постійна критика дитини; образи на її адресу, що виявляються у словесній формі без фізичного насильства; лайка, глузування;
- навмисна фізична або соціальна ізоляція дитини; надмірні вимоги, що не відповідають віковим або можливостям дитини; брехня та невиконання дорослими обіцянок; ізоляція, тобто відчуження дитини від нормального соціального спілкування; "торгівля дозволами та заборонами" (наприклад, якщо дитина у визначений час не виконала уроки або не прибрала постіль, то за цим на певний час настає заборона дивитися телевизор або гуляти); моральне розтління (прилучення і примушення дитини до дій, що суперечать суспільним нормам і завдають їй шкоди, прилучення або примушення до вчинення крадіжок, уживання алкоголю або наркотиків).

З метою визначення наявності психічного насильства серед підлітків було проведено анкетування, результати його відображені в табл. 4.

Таблиця 4

Основні прояви психічного (емоційного) насильства щодо підлітків (у відсотках)

Форми прояву насильства	З боку			
	вчителів	батьків, рідних	шкільного оточення	"вулиці"
залякування, погрози	34	35	27	35
постійна критика, образи, глузування	33	42	31	31
нехтування проблемами дитини	16	12	10	4
Усього	83	89	68	70

У школі мають місце непоодинокі випадки приниження гідності дітей вчителями. Нерідко конфіденційна інформація щодо проблем дитини та її сім'ї розголошується і стає предметом обговорення у класному колективі, серед батьків, що травмує психіку, погіршує моральний стан дитини.

Засобом психологічного тиску в руках окремих педагогів стало оцінювання навчальних досягнень учнів. Нерідко 11—12 балів може отримати лише той учень, який ходить до вчителя на додаткові (платні) заняття. Зазначене, а також професійна солідарність, хибне тлумачення "захисту честі мундиру" формують у підлітків уявлення про сутність подвійних стандартів.

68% дітей піддаються психічному насильству з боку середовища — однокласників, старшокласників, працівників

школи. Наші спостереження показали, що на перервах у школі немає чіткої організації шкільного життя. Діти надані самі собі. У дитячих туалетах мають місце непристойні розмови і лайки, психологічний тиск на молодших за віком дітей. На шкільному подвір'ї можна спостерігати таку саму картину.

Соціальні проблеми також провокують психічне насильство. Проблема соціально-економічної нерівності існує і серед однолітків. Діти з бідних сімей постійно відчувають себе неповноцінними, у них немає кишенькових грошей, вони не можуть купити собі бутерброд у шкільному буфеті, з них постійно глузують, їх ображають. Вчителі, здебільшого, не втручаються у стосунки між дітьми, не розуміючи гостроти цієї проблеми.

71% підлітків піддаються психічному насильству на вулиці, в компаніях, мікросоціумі. Анкетні дані стверджують, що незнайомі люди, сусіди також дозволяють собі кривдити, критикувати, залакувати дітей. Індивідуальні бесіди, анкетування з підлітками стверджують, що на майданчиках, у комп'ютерних клубах постійно чується лайка, образи, погрози тощо.

У процесі анкетування та опитувань виявилось, що 89% підлітків страждають від психічного насильства батьків. Діти з сімей, в яких психічне насильство стало нормою, відчують постійний психологічний дискомфорт, для них це справжня трагедія, почуття страху постійно супроводжує їх, що призводить до занурення в себе та пасивності, до насильницької поведінки. За результатами наших опитувань та індивідуальних бесід із дітьми ми з'ясували, що дітей часто піддають покаранню "мовчанкою", коли вся рідня навмисно ігнорує присутність дитини, не помічає її, а потім ображає, глузує з неї, це часто супроводжується лайкою, погрозами.

83% дітей піддаються психічному (емоційному) насильству вчителів. Аналізуючи анкетні дані та результати індивідуальних бесід із дітьми, ми дійшли висновку, що вчителі дозволяють собі висловлюватися нецензурними словами, критикувати й принижувати дитину в присутності всього класу, залакувати її поганими оцінками, висміювати, використовувати загрозливі жести, виганяти з класу, позбавляти перерви, через що підлітки бояться ходити до школи, втрачають інтерес до навчання. На жаль, ми з'ясували ще одну причину психічного насильства, — це соціально-економічна нерівність між дітьми. Є сім'ї, які неспроможні пристойно вдягнути дитину, купувати їй щороку новий портфель, спортивний костюм, взуття. Деякі вчителі цього не розуміють, називають дітей "гоłodранцями", "біднотою". З кожним роком ця проблема все більше прогресує.

Мусимо, на жаль, констатувати, що наше дослідження не виявило жодного підлітка, який би не відчув прояву того чи іншого виду насильства.

Багато дослідників зазначають, що виховання дитини в умовах психічного і фізичного насильства призводить до деформації особистості. Злісна, недоброчлива обстановка формує низьку самооцінку, що ґрунтується на ставленні до неї батьків та інших дорослих. Підліток, до якого застосовують покарання, погрози, фізичне насильство, починає почувати себе небажаним і нелюбимим, ставить до себе вороже і з презирством, відчуває глибоке почуття провини і сорому за своє існування.

Дитина — жертва емоційного насильства, виростає з відчуттям того, що вона погана і до всього нездатна. Надалі вона відтворює вже засвоєні нею моделі поведінки у власному житті, у тому числі й спілкуванні зі своїми дітьми.

Випробувавши прояви фізичної агресії, спостерігаючи за поведінкою агресивного батька, дитина й сама виробляє агресивну модель поведінки. Однак, якщо вона навчилася заперечувати свої почуття до насильника, це може викликати депресію і спровокувати саморуйнівну поведінку, оскільки вираження гніву стосовно насильника буває або занадто небезпечним, або безрезультатним. Тому гнів дитини обертається проти неї самої, викликаючи депресію і ненависть до себе.

Жертви фізичного насильства відчувають себе непопулярними, нещасливими, неслухняними, вони вірять, що інші кращі за них. Якщо дитина, вихована в нормальних умовах, внутрішньо і зовні протестує проти несправедливого покарання, то та, яка піддається фізичному насильству, часто вважає покарання справедливим. Відсутність позитивного досвіду, на який можна спертися, сприяє формуванню низької або нестабільної самооцінки, яка при найменших невдачах ще більше зростає.

Основними наслідками фізичного насильства для дітей є відсутність контролю над своєю імпульсивністю, зниження здатності до самовираження, відсутність довіри до

людей. Безпосередньо після травми виникають гострі стани страху, відтермінованими в часі наслідками можуть стати садистські нахили.

Людям, для яких насильство є припустимим явищем, притаманний низький рівень самоповаги та самоприйняття. Підліткова агресивність та правопорушення часто спричиняються також нездатністю конструктивними засобами відреагувати на негативні емоції, схильністю підпадати під вплив оточуючих та прагненням "бути, як усі", невмінням протистояти натиску однолітків. Крім того, жорстокий контроль, дисципліна, необхідність якої не розуміється, призводять до того, що не формується внутрішній самоконтроль, здатність відповідати за свої вчинки, вміння приймати рішення та відповідати за своє життя і життя навколо себе.

Результати констатувального експерименту та аналіз психолого-педагогічних досліджень [2, 3, 6, 7, 9] дають можливість стверджувати, що на ефективності запобігання і подолання насильства щодо підлітків позначаються такі особливості виховного процесу: недостатній рівень організації виховного процесу з профілактики насильства щодо підлітків, зміст, форми і методи якого не забезпечують виконання загальноосвітніми закладами соціального замовлення, даного їм сучасним суспільним життям, щодо збереження і зміцнення здоров'я учнів; невикористання у навчально-виховному процесі виховних можливостей сім'ї; відсутність активної участі самих учнів як суб'єктів виховного процесу; неналежне забезпечення соціального захисту дітей через різні форми учнівського самоврядування.

Висновок. Профілактика насильства щодо підлітків може ефективно здійснюватися при певній сукупності соціально-педагогічних умов, а саме:

- удосконалення виховного процесу з профілактики насильства щодо підлітків, що передбачає: гуманістичний та особистісно орієнтований підхід; посилення уваги до особистості підлітка з урахуванням його індивідуальних психічних особливостей, можливостей і потреб; допомогу в захисті його прав;
- здійснення комплексного підходу до психолого-педагогічної діагностики, використання відповідних матеріалів для прогностичних висновків;
- проведення серед вчителів та батьків профілактики насильства щодо підлітків із використанням виховних можливостей учнівського самоврядування.

Отже, отримані у ході нашого дослідження дані підтверджують необхідність здійснення чіткої цілеспрямованої та скоординованої роботи педагогічного, учнівського колективів та сім'ї, яка сприятиме запобіганню насильству щодо дітей та підлітків.

Значну роль у цьому покликана відігравати бібліотека. Соціальним педагогам, учителям, батькам, як показують дослідження, здійснені авторами публікації, потрібно активніше використовувати її можливості. Книгозбірні — у цьому їхня специфіка, будучи соціально-комунікативним центром формування громадської думки з приводу неприпустимості насильства щодо підлітків в усіх його проявах, — своєрідний інформаційний посередник, який передає текстові, відео- та аудіоповідомлення. Саме це дає змогу забезпечити належний рівень поінформованості суспільства для вирішення такої гострої на часі проблеми, як запобігання насильству щодо підлітків.

Список використаної літератури

1. Асанова М. Д. Руководство по предупреждению насилия над детьми / М. Д. Асанова. — М.: ВЛАДОС, 1997. — 504 с.
2. Грабська І. А. Дослідження сімейного насильства у культурній перспективі / І. А. Грабська // Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Серія: Соціологія, психологія, педагогіка. — 2000. — Вип. 8. — С. 29—32.

3. Гусейнов А. А. Понятия насилия и ненасилия / А. А. Гусейнов // Вопросы философии. — 1994. — № 6. — С. 43—52.
4. Максимова Н. Ю. Виховна робота з соціально дезадаптованими школярами : метод. рек. / Н. Ю. Максимова. — К. : ІЗМН, 1997. — 132 с.
5. Конвенція про права дитини // Виховна робота в закладах освіти України : зб. норм. документів та метод. рек. з питань організації виховної роботи. — К., 1998. — С. 14—42.
6. Соціальна робота по профілактиці та преодолінню проявленого насильства, агресії в молодіжній середі // Російський журнал соціальної роботи. — 1997. — № 2. — С. 170—181.
7. Щербак Н. Д. Соціально-педагогічна профілактика жорстокого ставлення до дітей у сім'ї / Н. Д. Щербак // Рідна школа. — 2002. — № 10. — С. 26—29.
8. Маслоу А. Психологія бытия / А. Маслоу. — М. : Рефл-Бук ; К. : Ваклер, 1997. — 304 с.
9. Семенов Л. М. Психологические особенности агрессивного поведения подростков и условия его коррекции / Л. М. Семенов. — М. : Флинта, 2003. — 96 с.

В статье охарактеризована роль библиотеки в качестве координатора деятельности, направленной на профилактику насилия в отношении подростков, исследованы различные виды его проявлений.

The role of libraries as the focal point of activities aimed at preventing violence against adolescents is described in the paper; various types of violence against adolescents and manifestations thereof are investigated.

Валентина Теслюк,
доцент кафедри педагогіки НУБіП України,
кандидат психологічних наук

Аліна Стульнікова,
магістр педагогічного факультету НУБіП України